הרב אריה כץ

על דרך האמצע - שיטתו של מו"ר הרב יעקב אריאל שליט"א בתשובותיו למכון פוע"ה

פתיחה

במשך שלושים שנות קיומו של מכון פוע"ה, נוהגים רבני מכון פוע"ה בראשותו של הרב מנחם בורשטין שליט"א להשתדל להתייעץ בכל שאלה חדשה העומדת על הפרק עם גדולי הפוסקים מכלל החוגים בעם ישראל. אחד הפוסקים המרכזיים שאנו עומדים עימו בקשר כבר שנים רבות הוא מו"ר הגאון הרב יעקב אריאל שליט"א. כמדומני שבמהלך השנים השיב הרב אריאל אלפי תשובות לשאלות שנשאלו על ידי רבני מכון פוע"ה, הן בעל פה בהתייעצויות טלפוניות ספציפיות, במפגשים של רבני פוע"ה עם הרב ובכנסי מכון פוע"ה, הן בכתב, פעמים תשובות קצרות ופעמים תשובות ארוכות ומפורטות. בהתייעצויות שבעל פה זכינו תמיד להארת פנים, ואף נוכחנו בענוותנותו הרבה של הרב, שמעולם לא אמר לנו 'קבלו דעתי', ואף מעבר לכך – כשראה שדעתו מנוגדת להוראה המקובלת בין רבני מכון פוע"ה, או שחשש שבמקרה המדובר לא יצליחו השואלים לעמוד בפסיקה ההלכתית שלו, הדגיש שיש גם דעות אחרות.

כאשר מגיעה שאלה מחודשת למכון פוע"ה, ורבני המכון חושבים שיש חשיבות מיוחדת למתן מענה עקרוני לה, הנוהג המקובל הוא לנסח את השאלה בכתב ולשלוח אותה לכמה פוסקים חשובים, על מנת לקבל מענה וכלים כיצד לענות לשאלה זו. במהלך השנים הצטברו במכון פוע"ה שאלות רבות בעניינים שונים ותשובותיהם של הפוסקים לשאלות אלו, ובשנים האחרונות נערכות השאלות והתשובות ומוצאות לאור בסדרת ספרים הנקראת 'שו"ת פוע"ה'.[1]

בסדרת שו"ת פוע"ה מובאות כמה עשרות תשובות ממו"ר הגר"י אריאל שליט"א. במאמר זה אנסה לקחת כמה מהתשובות הללו ולנתח אותן בהשוואה לתשובות אחרות שניתנו לאותן שאלות, על מנת לעמוד על המאפיין העיקרי שניתן לענ"ד להסיק על דרך הפסיקה, והוא – האיזון המופלא שמצוי באותן תשובות, והשמירה על ההליכה בדרך האמצע. כמדומני שאפשר לראות דרך זו גם מתשובות רבות שנמסרו בעל פה לרבני

1. שו"ת פועה א, מניעת היריון, תשע"ב; שם, ח"ב פוריות, יוחסין וגנטיקה, תשע"ו; שם, ח"ג – טהרה, בשלבי הבאה לדפוס; חלק ד – היריון ולידה, בהכנה.

מכון פוע"ה, וכן מתשובותיו הכלליות של הגר"י אריאל בענייני טהרה ופוריות, שלא נכתבו דווקא למכון פוע"ה, אולם במסגרת מאמר זה אתמקד כאמור בכמה מתשובותיו המופיעות בשו"ת פוע"ה.

א. כמה ילדים צריך ללדת?[2]

בשנת תשס"ג נשאל הרב מנחם בורשטין, ראש מכון פוע"ה, אם יש גדר ברור למצוות "לערב אל תנח ידיך", המרחיבה מדרבנן את גדרי מצוות פרו ורבו מעבר לחיוב דאורייתא של בן ובת. אף אחד מהפוסקים שהשאלה הופנתה אליהם לא נתן גדר ברור ומדויק למספר הילדים שבו מתקיימת מצווה זו. אדרבה, ישנם פוסקים שכתבו שאין לזה גבול, והגבול הוא כמה שהקב"ה נותן. כך כתבו הרב יצחק זילברשטיין, הרב אביגדור נבנצל, הרב מנשה קליין והרב חיים קנייבסקי.

לעומת תשובות אלו, תשובתו של הרב אריאל (כמו גם פוסקים נוספים) ניסתה לאזן בין המצבים השונים: ראשית פתח הרב אריאל את דבריו בקביעה שבכל ילד נוסף שמולידים מעבר לקיום מצוות פרו ורבו, אף על פי שהחיוב הוא מדרבנן, מקיימים מצווה מן התורה. למצווה זו אין גדרים מדויקים והיא תלויה בכל משפחה, ובעיקר במצבה הגופני והנפשי של האישה. לאחר מכן ניסה הרב אריאל למצוא איזון בין נוחיות לבין צורך, ובין דרישות ההלכה מצד אחד ליכולותיה האמיתיות של האישה מצד אחר. בדבריו הוסיף הרב אריאל שיש להבין נשים שנמצאות מעל גיל ארבעים וכבר ילדו כמה ילדים ומפחדות להמשיך ללדת, ומנגד להביא בחשבון את השיקול הערכי של החשיבות בעידוד הילודה, במיוחד לאחר השואה.

לסיכום: תשובה זו מבדילה בין חובה לבין מצווה, ובין עידוד לריבוי ילודה לבין ההבנה שיש להתחשב בכוחות המשפחה בכלל, ובכוחותיה של האישה בפרט, ולכן אי אפשר לתת גדרים מדויקים בעניין.

ב. קשירת חצוצרות[3]

קשירת חצוצרות היא אמצעי לעיקור אישה באופן קבוע. בניגוד לסירוס איש, שאסור בלא תעשה מן התורה, אין לאו בסירוס אישה, כשלדעת המגיד משנה ואחרונים רבים, מדובר באיסור דרבנן, ואילו לדעת הגר"א מדובר באיסור עשה מן התורה.[4] הפוסקים דנו רבות בשאלה מתי מותר לאישה לבצע קשירת חצוצרות: מוסכם שכשמדובר סכנת נפשות להרות ואין אמצעי יעיל אחר שמתאים לאישה, הדבר מותר, ועוד מוסכם שכאשר אין בעיה מהותית שלא להרות, הדבר אסור, וחמור יותר משימוש באמצעים

2. מתוך שו"ת פוע"ה א, מניעת היריון, עמ' 23–36.
3. שם, עמ' 39–68.
4. ראה שו"ע, אה"ע סי' ה. וראה פרישה, ב"ח ובית שמואל שם, שנחלקו מאיזה טעם יש בכך איסור, וממילא באילו מצבים הדבר מותר.

למניעת הריון, אולם כאשר יש צורך מהותי, ישנה מחלוקת מתי מותר לבצע קשירת חצוצרות.[5] מטעם מכון פוע"ה נשלחו בעבר שתי שאלות עקרוניות לפוסקים בנושא קשירת חצוצרות; השאלה הראשונה עסקה באישה חוזרת בתשובה שיש לה תשעה ילדים, והיא מרגישה שהבית עומד להתפרק עקב הקושי החינוכי והקושי בגידול הילדים. השאלה השנייה עסקה באישה שיש לה בעיות נפשיות וגופניות להיכנס להיריון, והיא אינה מעוניינת באמצעים אחרים למניעת היריון עקב חששות שונים. הפוסקים נקטו כמה גישות במענה לשאלות אלו: הרב אפרים גרינבלט והרב אביגדור נבנצל נטו להקל כשמדובר במקום צער גדול. לעומת זאת הרב מרדכי אליהו, הרב יצחק זילברשטיין, הרב יקותיאל פרקש והרב מנשה קליין שללו קשירת חצוצרות בכל מקום שאינו מוגדר כפיקוח נפש. הרב אריאל נקט בדרך אמצעית – במענה לשאלה הראשונה אסר קשירת חצוצרות והציע פתרונות אחרים. מנגד, בשאלה השנייה, שבה היו גם חששות נפשיים, כתב שאם יש חשש ממשי לפגיעה נפשית (ולא סתם ללחץ), יש מקום להתיר את הקשירה.

ג. חציצה בטבילה באמצעים למניעת היריון[6]

הגלולות למניעת היריון נחשבות כיום לאמצעי הנפוץ ביותר בעולם למניעת היריון. מדובר על כדורים המכילים הורמונים (בגלולות הנפוצות – אסטרוגן ופרוגסטרון), שנטילתם מונעת ביוץ וממילא כניסה להיריון. כיוון שיש נשים השוכחות לקחת מידי פעם גלולה, דבר שפוגע ביעילות המניעה, פותחו בשנים האחרונות כמה אמצעי מניעה הורמונליים המבוססים על אותה שיטה של הגלולות, אולם אין צורך לקחת אותם בכל יום. בין אותם אמצעים – מדבקת האברה, שהיא מדבקה המודבקת על הזרוע ויש להחליפה פעם בשבוע, וטבעת הנובה-רינג, הנמצאת ב'אותו מקום' במשך שלושה שבועות בכל פעם. הפוסקים נשאלו על ידי מכון פוע"ה אם אמצעים אלו מהווים חציצה בטבילה. הסכמת הפוסקים היא שלכתחילה בוודאי יש להוציא אמצעים אלו לפני הטבילה, אולם נשאלת השאלה: בדיעבד, מה הדין עם אישה שטבלה בהיות אמצעים אלו על גופה?

ישנם פוסקים, כדוגמת הרב דוב ליאור והרב מאיר מאזוז, שהקלו הן בטבעת הנובה-רינג הן במדבקת האברה, שאינן מהוות חציצה בדיעבד (לדעת הרב מאזוז בטבעת הנובה-רינג יש להקל אף לכתחילה). לעומת זאת הרב נבנצל החמיר הן במדבקה הן בטבעת שהן מהוות חציצה אפילו בדיעבד, ולכן על אישה שטבלה בלי שהסירה אותם לחזור ולטבול. גישתו של הרב אריאל היא בדרך האמצע – במדבקת האברה יש להחמיר אפילו בדיעבד, כיוון שמחליפים אותה כל שבוע ואין זה מספיק על מנת לומר שהיא רוצה

5. לדיון על אופנים שבהם התירו או אסרו הפוסקים קשירת חצוצרות, ראה: שו"ת אגרות משה, אה"ע ח"ג סי' יב; שם, ח"ד סי' לד; שו"ת בצל החכמה, ח"ד סי' סו; שו"ת דברי יציב, אה"ע סי' כט; שו"ת חשב האפוד, ח"ב סי' סא; שו"ת ציץ אליעזר, חי"ד סי' צו.
6. שו"ת פוע"ה שם, עמ' 103–137.

בקיומה. לעומת זאת לגבי טבעת הנובה-רינג הסכים הרב אריאל שיש להקל בדיעבד, כיוון שמקומה מוגדר בהלכה 'בית הסתרים', שיש סוברים שחציצה אוסרת בו רק מדרבנן.

ד. מעשר כספים לצורך טיפולי פוריות[7]

בשנת תשס"ב שלח הרב אליהו האיתן, רב משיב במכון פוע"ה, שאלה לפוסקים אם אפשר להשתמש במעשר כספים לצורך מימון טיפולי פוריות.
הדיון בשאלה זו עסק, בין היתר, בשאלה אם יש חיוב במעשר כספים, מן התורה או מדרבנן, או שמא מדובר במנהג, וכן האם אפשר להשתמש במעשר כספים לצורך מצווה, והאם מימון טיפולי פוריות הוא אכן מצווה.
תשובותיהם של הרב זלמן נחמיה גולדברג והרב אשר וייס התירו במקום הצורך להשתמש במעשר כספים לשם מימון טיפולי פוריות. לעומת זאת לדעת הרב אפרים גרינבלט אין מקום להשתמש בכסף הזה למימון של טיפולים. הרב אריאל, אף על פי שכתב שאין בני הזוג יכולים להשתמש במעשר הכספים למימון טיפולי פוריות אם לא התנו על כך בתחילת נתינת מעשר הכספים, מכל מקום הסכים בתשובתו שבמקום שבו מצבם של בני הזוג דחוק מבחינה כלכלית, הם יכולים להשתמש בכספי המעשר כהלוואה למימון טיפולי הפוריות, וכשיוכלו ישלמו את כספי המעשר.

ה. טיפולי פוריות בשבת[8]

טיפולי פוריות כוללים בתוכם מלאכות שונות שנעשות על ידי בני הזוג או על ידי אנשי הצוות הרפואי, חלקן אסורות בשבת מן התורה – נסיעה לבית החולים, כתיבה, בדיקת דם, וחלקן מדרבנן – זריקות, נטילת תרופות ועוד. השאלה לגבי טיפולי פוריות בשבת קיימת הן בנוגע לנטילת התרופות לצורך הטיפולים, הן בביצוע הטיפולים עצמם אם המועד שלהם הגיע בשבת.[9]
בשנת תשס"ב שלח הרב גדעון וייצמן, רב משיב במכון פוע"ה, שאלה בעניין טיפולי פוריות בשבת: מה מותר, מה אפשר לעשות על ידי גוי ומה אסור.[10] ישנם פוסקים רבים שהתירו לעשות אפילו מלאכות דאורייתא על ידי גוי, מטעם שאנשים הנזקקים לטיפולי פוריות נחשבים לחולים שאין בהם סכנה, שהתירו לעשות לצורכם איסורי דאורייתא על ידי גוי,[11] בהם הרב אפרים גרינבלט, הרב אשר וייס והרב אביגדור נבנצל. לעומתם החמיר

7. שו"ת פוע"ה ב, פוריות, יוחסין וגנטיקה, עמ' 75–85.
8. שם, עמ' 86–104.
9. אפשר לתכנן את הדברים מראש באופן שמועד הטיפול לא יצא בשבת, וכך אכן עושים בדרך כלל בארץ, אולם בחו"ל השאלה נפוצה יותר.
10. ראה גם במאמרו של הרב וייצמן, 'המעמד ההלכתי של זוג עם בעיות פוריות', תחומין כג, עמ' 223–230.
11. ראה שו"ע, או"ח סי' שכח סע' יז.

הרב דוב ליאור להחשיב אנשים אלו כבריאים שאין להתיר להם מלאכות דאורייתא על ידי גוי, ויש להתיר להם רק איסורי דרבנן על ידי גוי, כדין 'שבות דשבות' שהותרה לצורך מצווה.[12] הרב אריאל[13] נקט גם בשאלה זו בגישה אמצעית – מצד אחד נקט כדעת רוב הפוסקים, שבמקום שאין ברירה אחרת אפשר להתיר ביצוע מלאכות דאורייתא על ידי גוי. כמו כן, כשאין כל ברירה אחרת, התיר לאישה להזריק בעצמה זריקות בשבת לצורך טיפולי פוריות. מצד אחר כתב שיש להעדיף אחות גויה שתזריק את הזריקות, ורק כשאין אפשרות אחרת תוכל להזריק בעצמה, תוך מתן סייגים על מה עליה להקפיד.

ו. לקיחת זרע מבעל מחוסר הכרה[14]

בשנת תשס"ג שאל הרב גדעון וייצמן, רב משיב במכון פוע"ה, את הפוסקים על מקרה טרגי של בעל שניסה להתאבד בקפיצה מהחלון. הדבר לא עלה בידו, אך הוא נשאר עם פגיעה מוחית קשה, ולמעשה בחוסר הכרה. האישה, שחפצה מאוד בילדים נוספים, פנתה בשאלה אם מותר לה לבקש להוציא זרע מבעלה על מנת שתוכל להיכנס להיריון באמצעות טיפולי פוריות.[15]

יש פוסקים ששללו את הדבר, בהם הרב יצחק זילברשטיין, הרב יהושע נויבירט והרב מנשה קליין, בטענה שכיוון שהאישה אינה מצווה בפרייה ורבייה והבעל בוודאי אינו מחויב במצבו במצוות, אין לסייע בהולדת ילד שיגיע ללא אב מתפקד. לעומת זאת יש פוסקים שעודדו את הדבר וכתבו שיש בו צד של מצווה, בהם הרב זלמן נחמיה גולדברג, הרב דוב ליאור והרב אביגדור נבנצל. גם במקרה זה נקט הרב אריאל גישה ממוצעת, ולפיה הדבר בהחלט מותר ואפשרי, אך הדגיש שאין שום צורך או חיוב בדבר.

סיכום

כאמור, ניתן להביא ראיות רבות נוספות לגישתו הממוצעת של מו"ר הגר"י אריאל שליט"א בענייני פסיקה הקשורים לפוריות ולטהרת המשפחה, בהן תשובות רבות בעל פה שהוא השיב למכון פוע"ה, וכן תשובות בעניינים אלו שהתפרסמו בסדרת השו"ת שלו 'באהלה של תורה'. דומה שגישה מאוזנת של פסיקה זו, שנובעת מתוך שקילת מכלול השיקולים, הסתכלות לטווח רחוק והכרעה דקה בכף המאזניים בכל מקרה לגופו, היא מהדברים שגרמו לכך שפסיקותיו בעניינים אלו תתקבלנה כפסיקות מרכזיות בעם ישראל.

נאחל כאן למורנו ורבנו שימשיך לעסוק בתורה ולפסוק בכל חלקיה לאורך ימים רבים ושנים, בבריאות וברוב נחת.

---

12. ראה שו"ע, שם סי' שז סע' ה.
13. תשובתו פורסמה גם בספר השו"ת שלו, באהלה של תורה, ח"ה סי' לד.
14. שו"ת פוע"ה שם, עמ' 131–139.
15. ראה גם מאמרו של הרב וייצמן, 'לקיחת זרע מבעל מחוסר הכרה', תחומין כה, עמ' 59–63.